

Panorama van de mijnwoning in Eindhoven. Opmerkelijk zijn de ruime groenvoorzieningen en de imitatie van de Britse cottage-stijl. Rechts staat, gescheiden door een groene bufferzone, het complex van de eigenlijke mijnuitbating (Archief- en Documentatiecentrum Stichting Erfgoed Eindhoven)

De sociale geschiedenis van de Limburgse mijnen. Arbeidsverhoudingen en syndicalisme (1917-1985)

Griet Van Meulder, licentiate geschiedenis VUB

De Limburgse steenkoolmijnen ontstonden en verdwenen binnen een periode van één eeuw. Ze bepaalden het leven van tienduizenden arbeiders en hun gezinnen. Vandaag resten ons de getuigenissen van ex-mijnwerkers en het omvangrijke archiefmateriaal om het verleden te interpreteren.

De beginjaren van de steenkoolexploitatie: leven en werken binnen de specificiteit van een regio (1917-1939)

Nieuwe industrie, nieuwe bazen

Limburg was vóór de komst van de mijnindustrie een hoofdzakelijk agrarische provincie met een zwakke en beperkte industrie. Maar, ook de exploitatie van de steenkoolmijnen leidde niet tot een gedifferentieerde industriële ontwikkeling van de regio. Deze sociaal-economische context waarbinnen de landbouw een centrale rol bleef innemen, drukte tijdens het Interbellum een stempel op de overlevingsstrategieën van een belangrijk deel van de mijnwerkers.

Uit ons onderzoek bleek dat zowel de christelijke arbeidersbeweging als het patronaat zich in het begin van de ontwikkeling van de Lim-

burgse mijnen grondig voorbereid hadden op de komst van de nieuwe industrie. De mijnexploitatie bracht een nieuw soort patronaat naar Limburg, kapitaalgroepen die geen industriële traditie of ervaring hadden in de regio. De Limburgse mijnnijverheid was een duidelijk voorbeeld van kapitalistische concentratie waar holdings en financieringskapitaal een centrale rol speelden. In grote lijnen kunnen we stellen dat de Limburgse mijnen tijdens het Interbellum gecontroleerd werden door de Société Générale, de Banque de Bruxelles, Brufina, Copp e en Frans kapitaal. Het betrof duidelijk geen lokaal patronaat; belangrijke beslissingen werden genomen door de hoofdaandeelhouders die zich in Wallonië, Brussel of Frankrijk bevonden.

Het patronaat voerde een actieve politiek in de uitbouw van huisvesting en sociale omkade-

ring in functie van het creëren van een doel en standvastig proletariaat. De nood aan een groot aantal arbeidskrachten was immers vanaf het begin van de mijnindustrie een voortdurende bekommernis van de directies van de mijnbedrijven. In het nieuwe mijnbekken was er geen omvangrijke arbeidsreserve. De patroons moesten verschillende strategieën uitwerken in functie van het rekruteren en behouden van een voldoende groot aantal arbeidskrachten. Immigratie, sociale huisvesting en sociale omkadering behoorden tot deze aanpak. De patroons bezetten daardoor letterlijk een nieuw terrein. De sociale huisvesting was gericht op de uitbouw van cités die enerzijds sterk hiërarchisch waren maar anderzijds een voorbeeld van niet-gesegmenteerde huisvesting. Arbeiders, bedienden en ingenieurs woonden in huizen en straten die afgestemd waren op hun sociale status maar in éénzelfde cité, verbonden met het gemeenschappelijk bedrijf. Disciplineren en controle waren essentiële doelstellingen van de sociale diensten. Zo werd de huur rechtstreeks afgehouden van het loon; om tot de cité toegelaten te worden moesten de arbeider en zijn familie een rigoureuze selectieprocedure doorlopen waarbij absentisme en gebrek aan discipline argumenten waren om ze te weren; anciënniteit en tewerkstelling van familieleden in het mijnbedrijf konden de huurprijs daarentegen verminderen. Deze controlemechanismen via het citéstelsel blijken onder meer uit het volgende voorbeeld betreffende de cité van Zwartberg. Volgens het directieverslag moest de kantinehouder van deze woonwijk fungeren als informatiebron voor de politie en, "[...] en cas de grève, il peut faire pression sur les logeurs et créer un premier noyau de briseurs de grève. Ces fins seront plus facilement atteintes si le cantinier est un agent responsable du charbonnage, et si, entre le charbonnage et les cantines, on organise, en temps de grève, des convois parfaite-

ment protégés"⁽¹⁾. Via huisvesting en sociale voorzieningen zoals goedkope winkels en sociale zekerheidssystemen, probeerde het patronaat arbeiders te disciplineren en aan het bedrijf te binden. Eén voorbeeld hiervan was het kinderbijslagsysteem. De Kempense mijnpatroons organiseerden reeds vanaf 1923, dus vóór ze daartoe verplicht werden door de wet op de kinderbijslag van augustus 1930, een systeem van gezinstoelagen dat gebonden was aan het absentisme van de arbeider. De kinderbijslag werd namelijk verminderd met één vierde in geval van één ongewettigde afwezigheid per maand. Bij vier of meer afwezigheden werd de uitkering geschorst.

De Centrale der Vrije Mijnwerkers: grondige voorbereiding van het actieterrein

De mijndirectie wou op al deze terreinen van sociale omkadering zoveel mogelijk haar autonomie bewaren. Deze strategie was in concurrentie met de aanpak van de christelijke arbeidersbeweging die poogde eigen sociale organisaties op te richten (een eigen sociale woningmaatschappij, verbruikcoöperaties, ziekenkassen,...) en daarbij een beroep deed op een bestaand netwerk van parochies en plaatselijke priesters. Alhoewel er binnen het patronaat verschillende standpunten bestonden over het al dan niet ondersteunen van christelijke sociale, charitatieve initiatieven (buiten het syndicale), was er een gemeenschappelijk belang tussen het mijnpatronaat en de christelijke Centrale der Vrije Mijnwerkers (CVM), namelijk het behoud en de ondersteuning van het katholicisme in de mijnstreek.

De christelijke arbeidersbeweging wilde Limburg katholiek en Vlaams houden, hetgeen kaderde binnen een corporatistische maatschappijvisie. Ze had lessen getrokken uit de ontwikkeling van het socialisme in Wallonië

en legde een grote activiteit aan de dag om het Waalse voorbeeld kost wat kost te vermijden⁽²⁾. Deze strategie kwam duidelijk tot uiting in een brief van Rutten, de bisschop van Luik, aan Broekx in 1919: *"Het is, omdat de belangen der werklieden niet bij tijds door de Katholieken ondersteund werden, door het oprichten van Christene syndicaten, dat de socialistische partij er in gelukt is bijna gansch het werkvolk onder hun vaandel te scharen en in hunne - eerst onzijdige - later socialistische syndicaten in te lijven. Hoe lastig het is de werklieden onder het juk van de socialisten uit te halen, weten al diegenen die zich met het stichten van christene syndicaten bezig houden. Mogen de Limburgsche katholieken niet dezelfde droevige ondervinding opdoen inzake van de Vlaamsche belangen! Mogen zij ze openlijk ter harte nemen en de Vlamingen onder het katholieke vaandel scharen, vóór het te laat is!"*⁽³⁾

De socialistische arbeidersbeweging bleef zeer klein in Limburg. Op haar hoogtepunt in 1934 verenigde de Mijnwerkerscentrale (MC) 8% van het aantal tewerkgestelde mijnwerkers; de Centrale der Vrije Mijnwerkers (CVM) op haar hoogtepunt in 1938 26%. De pogingen om eigen socialistische sociale voorzieningen uit te bouwen, wogen niet op tegen de patronale en christelijke initiatieven.

De zwakte van de socialistische MC in Limburg had twee belangrijke oorzaken. Ten eerste was ze niet voorbereid op de ontwikkeling van de mijnindustrie in Limburg en er werd een quasi automatisch verband gelegd tussen industrialisering en ontwikkeling van het socialisme. De nationale leiding van de MC ging ervan uit dat de Limburgse centrale zich zou ontwikkelen volgens Waals voorbeeld. De specifieke eigenheid van de nieuwe mijnstreek werd daardoor niet grondig bestudeerd. De oprichting van de MC gebeurde vanuit Luik. De Waalse militanten die in 1919 naar Lim-

burg kwamen om er de centrale op te richten, bevonden zich in een totaal andere sociaal-politieke configuratie, namelijk een katholieke en Vlaamse maatschappij waar ze geen ervaring mee hadden. De MC had ook geen oog voor de taal als sociaal probleem in het Limburgse bekken. Ten tweede kon ze geen beroep doen op reeds bestaande instellingen of figuren die vertrouwd waren met en actief in de streek, en moest ze militeren in een praktisch volledig katholieke omgeving. De Limburgse socialistische partij was er immers zeer zwak.

De ongeorganiseerde mijnwerkers: conformisme en berusting?

Tijdens het Interbellum hanteerden de mijnwerkers verschillende strategieën om hun belangen te verdedigen. De syndicalisatiegraad was zeer laag (in de jaren '30 was gemiddeld 24% van de mijnwerkers lid van een vakbond). De grote meerderheid van de arbeiders was niet aangesloten bij een vakorganisatie. Dat wil niet zeggen dat niet-gesyndiceerden helemaal apathisch waren, ze hanteerden integendeel verschillende collectieve en individuele strategieën om hun levensomstandigheden te verbeteren en die bovendien van weinig loyaliteit ten opzichte van de patroon getuigden.

De boeren-mijnwerkers hanteerden een overlevingsstrategie waarbij ze landbouw en mijnarbeid combineerden. Ze ruilden vaak gedurende enkele weken hun werk in de mijn voor het werk op het land. Ook het circulatiegedrag was een opvallend verschijnsel. Mijnwerkers vormden geen stabiel proletariaat; grote groepen circuleerden tussen de verschillende mijnen op zoek naar hogere lonen en betere arbeidsomstandigheden. Dan was er het absentisme, vooral na zon- en feestdagen. Het patronaat heeft dit nooit kunnen elimineren, ook niet via de disciplineringsmechanismen die in

de patronale sociale zekerheidssystemen ingebouwd werden. We kunnen dat absenteïsme karakteriseren als een vorm van beperkte, zelf-regulerende arbeidsduurvermindering, verbonden met de zware arbeid. Een ander voorbeeld van een individuele strategie zijn de klachten die door de mijnwerkers voor de Werkrechttersraad gebracht werden. Tussen 1929 en 1933 was de grote meerderheid (74%) daar niet vertegenwoordigd door een vakbond. 'Ongeorganiseerden' reageerden ook collectief. Dit blijkt uit de steun van niet-gesyndiceerden aan vakbondsacties en hun deelname aan spontane stakingen.

"eene beredeneerde actie der syndicaten" of "een hoop onverantwoordelijke wildemannen"⁽⁴⁾

Tijdens het Interbellum poogden de vakbonden vooral via overleg sociale veranderingen en erkenning te verkrijgen. Maar in de praktijk werkte dat overleg niet zoals het conventioneel was vastgelegd; verscheidene mijnpatroons weigerden in de paritaire gemengde mijncommissies te zetelen of gebruikten het overleg enkel indien ze het zelf nodig achtten. Mijndirecties waren tijdens het Interbellum ook vrij om al dan niet aan het overleg deel te nemen; de gemengde mijncommissies hadden geen wettelijke basis en de beslissingen geen bindende kracht. In het plaatselijk overleg hadden délégués een onbeschermd positie, een erg gelimiteerde bevoegdheid en het aantal arbeidersafgevaardigden per mijn was ook beperkt tot drie. De werking van het overlegsysteem was dus problematisch, er bestond geen gegarandeerde vakbondserkenning.

De positie rond de onderhandelingstafel had natuurlijk gevolgen voor de acties op de werkvloer. Tijdens het Interbellum telden we in alle mijnen samen éénenveertig stakingen, twintig ervan kregen steun van één of beide vakbon-

den, twaalf braken spontaan uit en over negen hebben we onvoldoende informatie. Globaal genomen waren er tijdens het Interbellum drie stakingsperiodes: de eerste helft van de jaren '20; eind jaren '20 en begin jaren '30; en de tweede helft van de jaren '30.

Tijdens de eerste helft van de jaren '20 braken elf stakingen uit, duidelijk gecentraliseerd in de jaren 1920-1922 (107 van de 147 stakingsdagen) en ze hielden vooral verband met loonkwesties. In 1919-1920 ging het om loonsverhoging en de aanpassing van het loon aan de inflatie; tijdens de economische crisis van 1921-1922 tegen loonsvermindering en voor een correcte toepassing van de loonindex. In deze periode trachtte vooral de CVM het terrein te bezetten: de christelijke vakbond voerde enkele lange, harde stakingsacties, onder andere in Eisden (1920, negentien dagen) en Beringen (1922, zeven weken). Centraal in deze conflicten stond het aspect van de niet-erkenning van de vakbonden door het patronaat. De ideologie van classesamenwerking van de CVM kon in de praktijk niet altijd gerealiseerd worden. De concrete strijd op de werkvloer vertaalde zich in hevige conflicten en harde stakingen waarbij sommige patroons een extreme vijandigheid aan de dag legden.

Het einde van de jaren '20 en het begin van de jaren '30 werden gekenmerkt door een ander soort stakingen: relatief korte acties (tussen één en drie dagen); een geringere participatiegraad (gemiddeld 48% deelname ten opzichte van 78,5% voordien), en gecentraliseerd in de Genkse mijnen. De CVM ondersteunde in deze periode geen enkele staking. Vooral socialistische en communistische militanten hadden toen invloed op de stakingen. De repressie door politie, rijkswacht en staatsveiligheid werd opgedreven, viseerde ook individuele militanten en gebeurde duidelijk in samenwerking met de gouverneur van de provincie.

Met de jaren '30 kwam een crisisperiode waarin de reële lonen sterk daalden. De grote staking van 1932 voor loonsverhoging was een reactie daarop⁽⁵⁾. De rationalisatie onder de vorm van verlenging en verbreding van de stocks begin jaren '30, had voor de mijnwerkers een verhoging van de arbeidsintensiviteit met zich gebracht die niet gepaard ging met een loonsverhoging. Voor het ophalen van eenzelfde hoeveelheid kolen werd minder betaald. Het protest tegen deze situatie brak spontaan uit in de vijf mijnbedrijven. Het verzet van groepen niet-gesyndiceerden (o.a. geld- en voedselomhalingen, verzetsacties tegen stakingbrekers en rijkswacht) stond centraal. De algemene staking van 1932 leidde niet tot directe toegevingen, maar op langere termijn wel tot een stopzetting van de opeenvolgende loondalingen. In de tweede helft van de jaren '30 waren vooral loonkwesties en arbeidsduur redenen waarom de mijnwerkers het werk neerlegden.

Patroons, arbeiders en overheid in de opbouw van een 'Limburgs sociaal model'

Het patronaat organiseerde zich in de Kempense patroonsorganisatie (Association Charbonnière du Bassin de la Campine, ACC) om de economische en sociale verhoudingen in het bekken te beheersen. De directies deden regelmatig gezamenlijke interventies. In 1930 nam de ACC maatregelen om het circulatiegedrag van de mijnwerkers aan banden te leggen. Er werd afgesproken om maximum vijftig mijnwerkers per maand van de concurrerende mijn in dienst te nemen. Deze maatregel beperkte de strategie van de mijnwerkers om naar de mijn te trekken die de beste loon- en arbeidsvoorwaarden bood. Bovendien veranderden de verhoudingen op de arbeidsmarkt; als gevolg van de crisis nam de vraag naar arbeid af. Dat leidde tot een stabielere mijnproletariaat. Een tweede voorbeeld betreft de immigranten-

mijnwerkers. Het patronaat wilde enerzijds beschikken over een ruim, gediversifieerd arbeidsaanbod, anderzijds deelde het de arbeidersklasse op in verschillende categorieën. Ondergeschikte categorieën wou het uit de arbeidsmarkt. Werkloze, bijstand trekkende, zieke en sociaal of politiek 'ongewensten' moesten teruggestuurd worden naar het land van herkomst. In 1933 besloot de ACC om de werkloosheidscijfers uit te zuiveren en namen van ongewensten of 'indésirables' door te geven aan de staatsveiligheid. Maar de Limburgse mijnpatroons kozen enkel voor een selectieve uitzetting en waren tijdens de crisis van de jaren '30 niet te vinden voor een massale afdanking, noch voor een immigratiestop. Een voldoende groot aantal arbeidskrachten bleef immers een blijvende bekommernis. Noch de christelijke, noch de socialistische vakbonden namen de verdediging op van de immigranten-mijnwerkers. Tijdens de crisisperiode steunden beide vakbonden een immigratiestop én de repatriëring van werkloze immigranten. Zelfs gedwongen ontslag ten voordele van Belgische arbeiders werd geëist. De vakbonden zagen de immigranten immers in essentie als concurrenten van de Belgische mijnwerkers (zowel op vlak van werkgelegenheid als van drukking van de lonen).

De mijnpatroons hanteerden ook verschillende strategieën om een einde te maken aan stakingsacties. De vakbonden hadden geen gegarandeerde erkenning en werden soms doelbewust genegeerd, hetgeen vaak tot harde stakingen leidde zoals de krachtproef in Beringen in 1922. De Franse hoofdaandeelhouder van deze mijn, Hauts-Fourneaux et Fonderies de Pont-à-Mousson, gaf de plaatselijke directie te Beringen de volgende opdracht: "*En ce qui concerne la grève politique, injuste, absurde, odieuse, il n'y a qu'à l'user. Soyez dur comme roc; toute concession faite sera amplifiée, interprétée, chan-*

Dringende oproep tot alle mijnwerkers !

De algemeene staking is een feit in den Borinage. Ook in het Centrum en in Charleroi zijn de mijnslaven in het strijdperk getreden. Die duizende strijders kampen voor een en dezelfde zaak : de zaak van het gansche proletariaat.

**Zij kampen tegen het verhongeren hunner vrouwen
en kinderen**

**ZIJ KAMPEN VOOR HET TERUGTREKKEN DER LOONSVERMI-
DERING.**

Mijnarbeiders

TREEDT AAN DE ZIJDE UWER BROEDERS!

TREEDT IN DEN STRIJD!

VORMT UW EENHEIDSFRONT ALLER UITGEBUITENEN!

**SOCIALISTISCHE, KRISTELIJKE, BELGISCHE EN BUITENLANDSCHE
ARBEIDERS,**

Vormt uw eenheidsstrijdkomiteiten !

**VOORUIT NAAR DE ALGEMEENE STAKING ALLER MIJNWERKERS
IN BELGIE!**

**DE REVOLUTIONAIRE CENTRALE VAN MIJNWERKERS.
DE REVOLUTIONAIRE VAKBOND OPPOSITIE.**

Verant.w. uitgever : Julien Lahaut, 32, rue Papillon, Seraing.

tée comme un grand succès, comme la victoire des grévistes sur la Compagnie, nous aurions devant nous une longue période de grève. Il ne faut pas se préoccuper de la durée"⁽⁶⁾.

Soms trachtte de directie een staking te stoppen door enkel de eisen van één of een paar beroepscategorieën die schaars waren op de arbeidsmarkt in te willigen. Op die manier poogde ze de solidariteit te breken. Er werden ook wel eens extra premies uitgekeerd aan werkwilligen. Stakers werden voor de rechtbank gedaagd en het afdanken van stakers en délégués was een reële praktijk.

Het einde van de jaren '20 en het begin van de jaren '30 zijn gekenmerkt door een zeer repressieve interventie vanwege de regionale overheid, de rijkswacht en het patronaat ten opzichte van leden van de communistische partij (KP). Deze houding hangt samen met een virulent anti-socialisme en anti-communisme en de diepgewortelde angst voor de ontwikkeling van dergelijke bewegingen in Limburg. De staking van 1932 was een voorbeeld van dit repressieve beleid, waarbij de gouverneur zich uiterst actief toonde. Hij schafte collectieve financiële steun van gemeentebesturen aan de stakers af, er kwam een sluitingsuur voor cafés en een samenscholingsverbod, stakingsposten werden voorkomen en stakers werden aangehouden, er werden huiszoekingen en arrestaties verricht bij linkse militanten, in de stations werd een selectie gemaakt tussen werkwilligen en stakers waarbij deze laatsten terug op de trein naar huis gezet werden. Vooral de CVM zag de ongesyndiceerden, die numeriek het sterkst waren in de staking, als 'oncontroleerbaar', niet respectabel, 'wild' en dus gevaarlijk. Er was een opvallende samenwerking tussen de gouverneur en de christelijk mijnwerkersvakbond om de staking te stoppen en een christelijk sociaal harmoniemodel te realiseren. De staking van 1932 kan als een keerpunt be-

schouwd worden in de evolutie van de vakbonden. Alhoewel de revolte grotendeels buiten de vakbonden om was ontstaan, slaagden de vakorganisaties erin om zich na de staking in de overlegorganen te herbevestigen en de noodzakelijkheid van het overleg te beklemtonen. Het patronaat was in crisissituaties duidelijk wel bereid om aan tafel te gaan zitten en een akkoord af te sluiten. De algemene staking van 1936 bleef volledig onder controle van de vakbonden en werd door de gouverneur ook als veel minder bedreigend ervaren.

Nieuwe sociale verhoudingen, nieuwe vormen van syndicalisme (1944-1966)

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het Kempische bekken ingeschakeld in de Duitse oorlogseconomie. Na de oorlog stonden de mijnen centraal in de restauratieplannen van de Belgische overheid. In het kader van het opdrijven van de industriële productie lanceerde Van Acker de beruchte 'kolenslag'. Ondanks het opgelegde stakingsverbod werd er regelmatig gestaakt: in 1945 waren er niet minder dan twaalf stakingen tegen de lage lonen.

De vakbonden: groeiende integratie, dalende strijdbaarheid?

In de jaren '50 bleef de syndicalisatiegraad in de Limburgse mijnen vrij laag: tussen 30 en 40%. De jaren '60 gingen gekenmerkt door een opvallende stijging van het syndicalisme. Naar schatting 60 à 80% van de mijnwerkers was aangesloten bij een vakbond. Verschillende redenen kunnen aan de basis van deze evolutie liggen. De uitbetaling van stakingsvergoedingen en de invoering van de syndicale premie waren administratief-financiële voordelen die allicht tot aansluiting stimuleerden. Maar ook de sociaal-economische context moet in

rekening gebracht worden om deze verschuiving te verklaren. De vakbonden, die een geïnstitutionaliseerde positie in het overleg innamen, konden steunen op een legitimiteit die verbonden was met de materiële verbetering van de levensomstandigheden van de arbeidersklasse in de jaren '60. Dit ondanks de onzekerheid op het vlak van de tewerkstelling in de mijnen.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde de positie van de vakbonden grondig. Het overleg werd wettelijk bepaald. In 1945 kwam er een juridisch statuut voor de paritaire comités en beslissingen van de NGMC (Nationale Gemengde Mijncommissie) konden bij KB verplichtend gemaakt worden. In 1948 werd de wet betreffende de ondernemingsraad gestemd. Het ACV behaalde bij de sociale verkiezingen⁽⁷⁾ in het Kempische bekken een overwicht. Vooral in het westelijke deel van het bekken (Beringen, Zolder, Houthalen) had de Centrale der Vrije Mijnwerkers een zeer sterke positie. In het oostelijke deel van het bekken (Winterslag, Waterschei, Eisden) stond het ACV minder sterk. Winterslag was de enige mijn waar het ABVV een meerderheid van mandaten wist te verwerven.

Alhoewel de patroonsorganisatie Fédéchar in het begin van de jaren '50 nog wantrouwig stond ten opzichte van een monopolie van de vakbonden in het plaatselijk overleg, werd de institutionalisering in de loop van de jaren '50 en '60 volledig erkend. Na de Tweede Wereldoorlog werd het overleg aangepast aan de kapitalistische ontwikkeling. Sociale vrede was voor de vakbondsleidingen essentieel in de sociale programatieakkoorden van de jaren '60, waarin de geleidelijke materiële verbetering van de arbeiders vooropgesteld werd.

De integratie van de vakbonden in het bestaande sociaal-economische bestel weerspiegelde zich op verschillende terreinen. Een positione-

ring gericht op klasseverzoening leidde tot een vertrouwensrelatie met de mijndirectie die onder meer tot uiting kwam via de syndicale premie en de betaling van het vakbondsbladmaatschap via het mijnbedrijf. De vakbondsleidingen zetelden in allerlei nieuwe organen. Het Kolendirectorium en de Provinciale Adviserende Raad voor de Kolennijverheid van het Kempense bekken waren instellingen die opgericht werden in functie van de mijnsluitingen en waardoor de vakbondsleidingen ook een medeverantwoordelijkheid kregen in de afbouw van de mijnsector in Limburg.

Sociaal verzet: in het 'belang van Limburg'?

Het nieuwe neocorporatistische overlegsysteem kon de klassetegenstellingen in Limburg wel controleren en kanaliseren, maar geen spontane stakingsacties voorkomen. Dit blijkt duidelijk uit de stakingsanalyse. Tussen 1950 en 1966 waren er in totaal vijftientig stakingsacties⁽⁸⁾. Staken was geen uitzondering voor de Limburgse mijnwerkers, die trouwens ook niet wachtten op de vakbondsleidingen om het werk neer te leggen. Naast stakingen die georganiseerd werden door de vakbondsleidingen na het vastlopen van het overleg, waren er ook spontane acties die vaak achteraf toch erkend en uitbetaald werden. De druk van de basis, van niet-gesyndiceerden en de houding van de concurrerende vakbond speelden een rol in de beslissing tot uitbetalen van stakersgeld. De meeste stakingen uit deze periode werden gevoerd rond concrete arbeidsomstandigheden en lonen. Politieke stakingen kwamen zelden voor. Wanneer de Waalse kompels tijdens de Koningskwestie of tijdens de grote staking van '60-'61 massaal het werk neerlegden, bleven de Limburgse mijnwerkers aan het werk. Ook tijdens de schoolstrijd werd niet massaal gestaakt. De meerderheid van de acties waren gedeelte-

Karikatuur van de 'kolenslag' van Achille Van Acker voor de parlementsverkiezingen van 1946

lijke, categoriale stakingen van een bepaalde beroepsgroep of van arbeiders met eenzelfde functie of van eenzelfde werkplaats.

In de jaren '50 organiseerden de vakbonden een aantal algemene stakingen gericht op heel het Limburgse steenkoolbekken. De algemene ACV-stakingen die er werden uitgeroepen hadden duidelijk meer aanhang dan de ABVV-acties. Het ABVV voerde slechts één relatief goed opgevolgde staking namelijk de vierentwintigurenstaking in 1953. Het ABVV stelde zich niet op als de meest strijdbare vakbond en reageerde ook vrij berustend op het overwicht van het ACV in de regio.

Tijdens de staking van '60-'61 tegen de eenheidswet stemde de provinciale MC tegen het principe van de algemene staking. De sterke concurrentie met de christelijke vakbond kan ertoe geleid hebben dat het ABVV zich dikwijls (quasi per definitie) tegen het ACV opstelde, onafhankelijk van het feit of het een eisenprogramma betrof dat door de meerderheid van de arbeiders als gerechtvaardigd ervaren werd. Een voorbeeld hiervan is de staking voor de vijfdegenweek waartegen het

ABVV zich verzette. Het ACV kwam zelfverzekender uit de hoek, voerde langere stakingen (vijf à zes dagen) die ook meer bedreigend waren. Dit blijkt uit de conflicten tussen stakers en werkwilligen, de interventies van de rijkswacht en de afkondiging van een samen-scholingsverbod.

Tijdens de crisis in de steenkoolsector in 1958 en 1959 vonden nergens stakingen plaats, in 1960 werd ook amper gestaakt en niet door de christelijke vakbond. De vakbonden zaten tijdens de crisisjaren duidelijk in het defensief en gaven een aantal verworvenheden prijs; er werden toen geen stakingen maar wel betogingen en meetings georganiseerd. Telkens stond het ACV centraal in de organisatie ervan, kanaliseerde en controleerde het ongenoegen ten opzichte van de crisis. In het protest tegen de steenkoolcrisis werd een regionalistische invalshoek naar voor geschoven.

Er werd een 'belang van Limburg' gecreëerd tegen de achteruitgang van de werkgelegenheid in de provincie. Dit kon tot zeer grote platformen leiden, waar zelfs lokale politici en patrouns zich achter schaalden.

Zwartberg 1966: spontane revolte, harde repressie

Ook bij de sluiting van de steenkoolmijn van Zwartberg in 1966 poogde het ACV de acties te kanaliseren via een Syndicaal comité voor de reconversie. *Het Volk* schreef op 17 december 1965: "De CVM van het Kempisch bekken heeft deze aktie in handen genomen om haar te kanaliseren en te beperken tot een manifestatie van één uur per werkpost". Terwijl de vakbondsledingen zich bij de sluiting hadden neergelegd en de staking probeerden te voorkomen en te stoppen, was dat duidelijk niet het standpunt van de mijnwerkers zelf. Het gevoel van onrechtvaardigheid en de revolte waren te groot om gekanaliseerd te kunnen worden en leidden tot een spontane woede-uitbarsting tegen de sluiting. De Volksunie probeerde de sociale revolte in communautaire richting te kanaliseren. Juist doordat de vakbonden het verzet niet organiseerden, kreeg het Vlaams-Nationalisme een forum en kon het electoraal een plaats bezetten. Het was dan ook niet verwonderlijk dat in het verslag van de ACV-raadsvergadering van 3 februari 1966 het volgende te lezen stond: "Wij worden thans overal aangevallen, de syndicale leiders worden stelselmatig in hun vertrouwen aangetast". De concurrentie tussen de vakbonden speelde in deze crisissituatie geen rol meer. Tijdens de woelige dagen werden pamfletten uitgedeeld in gemeenschappelijk vakbondsfrent. Dit riep de arbeiders op om de ordewoorden van de vakbonden stipt op te volgen.

De spontane arbeidersrevolte werd beantwoord met harde repressie vanuit het staatsapparaat. Op maandag 31 januari probeerde de rijkswacht de staking te breken. Het bilan van de beschietingen was bloedig. Twee arbeiders hadden schotwonden in de buik, drie werden getroffen in de benen, één in de rug, met verlamming van de onderste ledematen als gevolg. Eén vrouw werd door een kogel aan het hoofd

gewond en liep een lichte schedelbreuk op. Jan Latos werd dodelijk getroffen door twee kogels die op korte afstand in zijn rug waren afgevuurd. Valère Sclep stierf aan een schedelfractuur als gevolg van een traangasgranaat die de rijkswacht in de massa had geschoten.

Aan vakbondszijde werd opvallend weinig geprotesteerd tegen het uiterst repressieve staatsoptreden. De oorzaak van de bloedige gebeurtenissen lag volgens het ACV volledig bij 'opruiers': "[...] gebruik makend van de bijzondere spanning te Genk en vooral in de mijn van Zwartberg hebben onverantwoordelijken - sommige bewust, andere onbewust - een klimaat van opstand en revolutie gekweekt. Zij hebben arbeiders en bedienden 'losgeweekt' van de syndicaten (naar eigen woorden van een Volksunie-leider), zij hebben de rellen uitgelokt en ingezet, en toen eenmaal alles barstte, hebben zij het terrein verlaten en de opgezweepte massa aan haar eigen overgelaten"⁽⁹⁾. De aanwezigheid van Volksuniemilitanten werd in de vakbondspers benadrukt als de oorzaak van de revolte. Dit hield een ontkenning in van de legitimiteit en een mystificatie van de oorzaak van het mijnwerkersverzet. Er werd een causaal verband gelegd tussen het anti-syndicalisme van de VU en de kloof tussen de vakbonden en de mijnwerkers. Ook minister Vranckx legde in zijn discours de nadruk op de 'opruierende aanstokers', waarmee hij onder meer de Volksunie bedoelde, om zo de aandacht af te leiden van de sociale oorzaak van het conflict. De regering liet de pers censureren. De TV-reportage van Maurice De Wilde (Panorama) werd een maand later alsnog uitgezonden maar in gecensureerde vorm en aangevuld met een interview van de toenmalige vice-premier Anton Spinoy. Ook het radioprogramma *Aktueel* werd op 3 februari 1966 gezuiverd.

Juist doordat de vakbonden het verzet niet organiseerden, kreeg het Vlaams-Nationalisme

een forum en kon het electoraal een plaats bezetten. Tijdens de verkiezingen van 1968 haalde de VU een sterke stemmenwinst, waardoor voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog opnieuw een Vlaams-Nationalist uit Limburg in het parlement terecht kwam. Het electoraal succes van de VU kwam niet uit de lucht vallen; de partij kon wortel schieten in een provincie waar het ACV zeer sterk stond en waar tot op een bepaald niveau een overlapping in de opvattingen over de industrialisering van Vlaanderen bestond.

Met de NVKS naar de afbouw van de mijnsector in Limburg (1967-1985)

Tijdens de regering-Vanden Boeynants-De Clercq in september 1967, kwam via volmachten een akkoord tot stand tussen de overheid en de Kempense mijnpatroons dat voorzag in de fusie tot één maatschappij, de NV Kempense Steenkoolmijnen (KS). De overheid kreeg een beperkte minderheidsparticipatie en werd voor 9,1% aandeelhouder van de KS. In essentie kwam dit akkoord erop neer dat het holdingkapitaal zich op termijn uit de problematische steenkoolsector terugtrok door de verliezen op de overheid af te schuiven en de winstgevendende onderdelen van de mijnbedrijven buiten de KS te houden en voor eigen rekening te garanderen. Daardoor ontstond een nieuwe verhouding tussen de directies en de mijnwerkers omdat in laatste instantie de overheid de financieel verantwoordelijke werd.

Van loonconflicten tot strijd voor het behoud van de verworvenheden

De stakingen in deze periode kunnen opgesplitst worden in twee periodes: eind jaren '60 en de jaren '70 en begin jaren '80. Van 1967 tot 1980 of in veertien jaar tijd vierenzeventig sta-

kingen; in de periode tussen 1981 en 1985 of in vijf jaar tijd éenenzeventig, een acceleratie dus. De stakingen in de eerste periode waren meestal van korte duur⁽¹⁰⁾ en het ging vooral om categoriale acties in één mijnbedrijf. De stakingen die langer dan vier dagen duurden werden meestal gevoerd in heel het bekken. Er waren vier belangrijke stakingsgolven van langere duur

- de grote staking van januari-februari 1970: algemene staking van meer dan zeven weken,
- de stakingen voor het pensioen na 25 jaar ondergrondse arbeid in 1971: zeven à acht dagen,
- de stakingsgolf tegen de nieuwe loonclassificatie in 1979: tien à vijftien dagen (met onderbreking),
- de staking in Zolder tegen de wijziging van de vakantieregeling in 1980: ongeveer twee weken.

Eind jaren '60 en begin jaren '70 werd vooral gestaakt voor loonsverhoging, met als hoogtepunt 1970. Loonsverhoging was doorheen de jaren '70 trouwens ook de belangrijkste oorzaak van negenenvertig van de vierenzeventig stakingen. Andere redenen waren pensioenen, ziektecontrole, arbeidsduur en -omstandigheden enz. In sommige stakingen vervulden bepaalde nationaliteiten een centrale organisatorische en initiatiefnemende rol, zoals de Turkse mijnwerkers die in 1976 protesteerden tegen ongezonde en gevaarlijke arbeids- en leefomstandigheden.

In deze periode waren er heel wat spontane stakingen die achteraf toch uitbetaald werden door de vakbonden. De druk vanuit de basis en de concurrentie tussen beide vakbonden speelde daar ongetwijfeld een rol in. Stakingen waartoe enkel opgeroepen werd door politieke groepen en/of sociale bewegingen (Permanent Comité, Vriendenkring Zwartberg, Amada,

Tijdens de crisis in de steenkoolsector in 1958 en 1959 werden er geen stakingen georganiseerd, maar wel betogingen en meetings, zoals deze mijnwerkersbetoging te Hasselt in 1959 (Archief- en Documentatiecentrum Stichting Erfgoed Eindhoven)

Wêrldscholen) werden niet uitbetaald door de vakorganisaties wanneer deze geen massaal en langdurig karakter hadden.

Met de economische crisis eind jaren '70 kregen de stakingen een meer defensief karakter en waren ze gericht op het behoud van de verworvenheden. De eerste helft van de jaren '80 was gekenmerkt door een radicalisering van het verzet tegen sociale afbraak, inleveringen en sluitingsdreiging. De doorbraak van het neoliberalisme in 1981-1982 betekende een aantasting van de koopkracht, een inkrimping van de inkomens uit arbeid en een zeer sterk winstherstel. Een stijgende werkloosheid, indexsprongen en een aantasting van de indirecte loonuitkeringen kenmerkten de politiek van de regeringen-Martens vanaf 1982. De meerderheid van de stakingen was toen daartegen gericht. De categoriale stakingen vormden, in tegenstelling tot de vorige periode, een kleine minderheid.

De meeste stakingen tussen 1981 en 1985 werden georganiseerd vanuit het ABVV en kaderden meestal in algemene, nationale, interprofessionele stakingsacties van de socialistische vakbond tegen besparingen, maar werden ook specifiek gevoerd tegen de afbouw van de mijnen. De houding van het ACV in deze periode is opmerkelijk. Alhoewel het ABVV meestal alleen staakte, betaalde het AVC ook stakersgeld uit aan zijn leden die deelnamen aan ABVV-stakingen. De meeste stakingen, ook deze waar het ABVV alleen voor opriep, werden door een meerderheid van de arbeiders opgevolgd.

Voor het meer strijdbare karakter van het ABVV in deze periode kunnen twee verklaringen naar voor worden geschoven: de leidinggevende rol van het ABVV in de interprofessionele acties en de activiteit van een nieuwe generatie relatief jonge militanten die zich strijdbaar opstelden, centrale posities innamen in het plaatselijk over-

leg en in het verzet tegen de sluitingsdreigingen. Daardoor ontstond een nieuwe dynamiek in de socialistische mijnwerkersvakbond die men ook wel karakteriseert als strijdsyndicalisme. Deze ontwikkeling weerspiegelde zich in de sociale verkiezingen van 1983. Voor het eerst in de geschiedenis van de Limburgse mijnen was het ABVV in de plaatselijke overlegorganen even sterk geworden als het ACV.

Alhoewel de stakingsfrequentie in de eerste helft van de jaren '80 duidelijk opgevoerd werd, bleek de stakingsduur opvallend beperkt. Dit is te wijten aan het groot aantal vierentwintig-urenstakingen. De overgrote meerderheid van de stakingen, namelijk drieënzestig van de éénenzeventig acties, duurden één dag.

Drie stakingen lichten we even toe: de grote staking van 1970, de staking omtrent de ziektecontrole in 1976 en de staking voor het behoud van de vakantieregeling in 1980.

De grote staking van 1970: loonconflict als explosieve verhouding

De staking van 1970 (van 5 januari tot 16 februari) was een directe aanval van de mijnwerkers tegen de loonprogrammatie en de toenevende verzelfstandiging van de vakbondsleiding. "15% Loonsverhoging nu" was de centrale eis. De staking werd buiten de vakbonden georganiseerd en al vlug geleid door het Permanent Stakerscomité (PC) dat verschillende actiemiddelen naar voor schoof om het verzet te structureren: de algemene staking, betogingen, algemene stakersvergaderingen en in laatste instantie: de bezetting van de ondergrond. De vastberadenheid van de grote meerderheid van de mijnwerkers tegen de sociale programmatie had hen in conflict gebracht met het standpunt van de vakbondsleiding, die dan ook weigerde de staking te organiseren. Het Permanent Comité vulde deze leegte op en nam organisatorisch een centrale plaats in.

Naast het PC waren verschillende groepen actief om het verzet van de mijnwerkers te steunen. Er was onder meer een opvallende interventie van studenten in de organisaties Mijnwerkersmacht en Socialistische Jonge Wacht (SJW).

De centrale eis "15% Loonsverhoging nu" werd tijdens de onderhandelingen over de loonprogrammatie eind '69 door het ACV naar voor geschoven. Bij toegevingen in het overleg had het ACV deze eis echter laten varen. Alhoewel geen enkele vakbond de staking steunde of organiseerde, werd de vakbondsleiding door het massale en langdurige karakter van de actie toch gedwongen stakersgeld uit te keren. Pas na de staking werd tot erkenning overgegaan. Wou de vakbondsleiding geloofwaardig blijven, dan kon ze zich geen harde, onbuigzame opstelling veroorloven. Na de staking daalde de syndicalisatiegraad niet, wel ruilden heel wat leden het ABVV-lidmaatschap voor het ACV-lidboekje. Het ABVV had minder verregaande eisen vooropgesteld en werd daarvoor afgestraft. De staking leidde in de loop van 1970 tot effectieve resultaten: een verhoging van het loon voor alle categorieën met 20% (gespreid over twee jaar). Op twee vlakken vertoonde ze een continuïteit met deze van Zwartberg: de kloof tussen de vakbondsleiding en de basis en de interventie van de VU. De steun van de VU en het feit dat de belangrijkste stakersleider, Sleghers, lid was van de partij, leverde de Volkunie weerom electorale vruchten op in het begin van de jaren '70.

Het 'opjagen van zieken': conflicten omtrent de ziektecontrole

De stakingen omtrent ziektecontrole in 1976 werden voornamelijk door Turkse mijnwerkers georganiseerd tegen de medische diensten in het mijnbedrijf. Een voorbeeld is de staking in

oktober 1976 in Zolder. Een arts had een Turkse mijnwerker na onderzoek als arbeidsgeschiedt naar de ondergrond teruggestuurd. Kort daarop stierf de man aan een hartaderbreuk. De band tussen de geneesheer en de mijndirectie werd op de korrel genomen. Vermits de geneeskundige diensten werkten voor het mijnpatronaat, hadden zij er belang bij of bestond er een zekere druk om de mijnwerkers 'zo vlug mogelijk' terug aan het werk te zetten. Turkse arbeiders waren de laatste groepen immigranten die in het kolenbekken waren aangekomen; het ging om een vrij recente, jonge immigratie. Velen onder hen voerden gevaarlijke jobs uit, werkten 's nachts en in de directe productie. De stakingsacties werden buiten de vakbondsleiding georganiseerd en dit had gevolgen voor het plaatselijk overleg. De Turkse arbeiders werden als aparte groep in het overleg opgenomen, naast vertegenwoordigers van de directie en de vakbonden. Dit gebeurde ondanks het feit dat een meerderheid van de Turkse arbeiders gesyndiceerd was. Ook de tussenkomst van de Turkse ambassade was opmerkelijk. Via de interventie van de Turkse autoriteiten hoopte de directie een disciplinerende en controlerende invloed uit te oefenen.

"Het verlof moet vrij"

De staking voor het behoud van de vakantieregeling in 1980 moet gekaderd worden in een poging van overheid en directie van de KS om het absentisme aan te pakken en de vakantieregeling te wijzigen. De directies stelden herhaaldelijk dat het vakantiesysteem leidde tot productievermindering. De vakantieregeling en het absentisme werden zelfs voorgesteld als indirecte oorzaken van de crisis van de mijnsector. De vakbondsleiding verwierp deze visie maar bleek in de praktijk niet bereid om stakingen voor het behoud van de vakantieregeling te organiseren. De ondernemingsraden

keurden een beperking van het bestaande 'vrije' vakantiesysteem goed. De mijnen kenden een soepel systeem, gegroeid en verbonden met de aard van de arbeid (het zware werk) en het verzet van de mijnwerkers (reeds vanaf het Interbellum) waardoor een zeer strikte regeling onmogelijk bleek. Dit soepele systeem kwam erop neer dat een groot deel van de mijnwerkers 'de verlofkaart kon binnengooien'. De mijnwerker nam een dagje vrij en moest dat pas de daaropvolgende dag melden via het indienen van een verlofkaart. Toen de directie dat wilde veranderen ervoeren de mijnwerkers dit als een aantasting van de verworven rechten en een vrijheidsberoving. Net zoals tijdens de jaren '30 vonden ze het normaal dat ze een zekere vorm van vrijheid hadden in het bepalen van hun vrije dagen en ook een beperkte vorm van absenteïsme beschouwden ze als een recht. Eén dag ongewettigde afwezigheid per maand werd in de jaren '70 namelijk beschouwd als een ongescheven, informele verworvenheid. Onder druk moesten directies en ondernemingsraden de bestaande vakantieregeling behouden.

Limburg wordt in de literatuur wel eens gecategoriseerd als "[...] een arbeidsklimaat zonder industriële en zonder stakingstraditie"⁽¹¹⁾. Het poneren van deze veronderstelling is dikwijls verbonden met de zwakke positie van de socialistische vakbond in de regio. Daardoor zou het aantal stakingen beperkt zijn geweest. Een vergelijking met de Waalse mijnen blijkt opportuun. Dergelijk onderzoek werd echter nog niet gerealiseerd. Toch kunnen we stellen dat staken geen uitzonderlijk gebeuren was voor de Limburgse mijnwerker. Het fenomeen vinden we terug vanaf het prille begin van de mijnsector tot 1985, zowel onder een lage als onder een hoge syndicalisatiegraad. De 'spontane staking' verdwijnt niet bij de groei van de syndicalisa-

tiegraad. De vakbondsleiding had geen allesomvattende controle; er werd een krachtsverhouding opgebouwd tussen leden, militanten en de vakbondsleiding, waarbij druk uitgeoefend werd die de vakbondsleiding tot bepaalde toegevingen dwong, zoals onder meer het uitbetalen van stakersgeld voor niet-erkende stakingen.

- (1) Archief Beringen-Mijn, Charbonnage des Liégeois, service de la régie. Règlement et rapport d'exploitation, 21 avril, 1933, p. 12.
- (2) De verhouding tussen de CVM en het mijnpatronaat: G. VAN MEULDER, De christelijke arbeidersbeweging en het mijnpatronaat in de beginfase van de Limburgse mijnontginning: een haat-liefdeverhouding? In: *VMT*, (maart 1999)1, pp. 62-74.
- (3) PPJB, 9.1.2, brief van Rutten (bisschop van Luik) aan Broekx, 11 maart 1919.
- (4) Citaten van de CVM, toen deze zich in 1919 en 1920 distantieerde van de stakingen in Winterslag.
- (5) De staking van 1932: G. VAN MEULDER, Harde strijd om en van de "wilde" mijnwerker: conflicten in Belgisch-Limburg omstreeks 1930. In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (ter perse).
- (6) Archief Beringen-Mijn, Dossier staking 1922. Brief van Cavallier aan Lecomte, 7 augustus 1922. Camille Cavallier (1854-1926) was sinds 24 januari 1917 voorzitter van de raad van beheer van Hauts-Fourneaux et Fonderies de Pont-à-Mousson.
- (7) Zowel de verkiezingen van de OR, het CVGH en de Syndicale Delegation.
- (8) Elke staking per mijnbedrijf wordt apart geteld.
- (9) ACV-Hasselt, persmededeling vanwege ACV-Limburg, gevoegd bij een brief aan de ACV-vrijgestelden van Limburg, 08.02.1966.
- (10) Van de 74 stakingen waren er 56 van korte duur (tussen 1 en 4 dagen).
- (11) H. SLOMP en T. VAN MIERLO, *Arbeidsverhoudingen in België (deel 2)*, Antwerpen, 1984, p. 154.